

Z numeru: **Didaskalia 162**

Data wydania: kwiecień 2021

Źródło: <https://didaskalia.pl/pl/artykul/odmiencza-odmiennosc>

/ teatr w książkach

Odmieńcza odmienność

Grzegorz Stępnia

Joanna Krakowska, *Odmieńcza rewolucja. Performans na cudzej ziemi*, Wydawnictwo Karakter, Kraków 2020

Na początku chciałbym zaznaczyć, że naprawdę cieszę się, że w kraju, w którym kobietom i mniejszościom seksualnym odmawia się podstawowych praw człowieka, zasłaniając się ideologiami i mętnymi różnicami światopoglądowymi, została opublikowana książka Joanny Krakowskiej. *Odmieńcza rewolucja. Performans na cudzej ziemi* ukazała się w serii Mówi Muzeum Wydawnictwa Karakter i opowiada o brzmących nader egzotycznie w rodzimym kontekście queerowych nowojorskich performansach, jakie powstawały na przestrzeni kilku dekad – od lat sześćdziesiątych ubiegłego wieku. Wbrew temu, co wielokrotnie sugeruje autorka – wyraźnie zachwycona niezależną teatralną i quasi-teatralną sceną prosto z Big Apple – nie są to jednak zjawiska zupełnie w Polsce nieznane. Sam przeżyłem fascynację wieloma z opisywanych przez nią artystów i artystek jeszcze na studiach magisterskich, a następnie miałem okazję zobaczyć część ich prac

na żywo dzięki stypendium, które umożliwiło mi studia w USA. Ich teksty i przedstawienia z kolei często i chętnie omawiałem ze studentami, którzy w zdecydowanej większości płynnie i szybko chłonęli tę wiedzę. Pewnie pogłębiając ją zresztą i poszerzając na drodze własnego internetowego researchu. Krótko mówiąc – bardzo dobrze znam świat, o którym pisze Krakowska, a zaznaczam to z kilku powodów. Po pierwsze, w świetle zajmowania się queerowym performensem czy teoriami z nurtu *queer studies* szczególnie ważne wydaje mi się zaznaczenie pozycji, z jakiej się mówi. Donna Haraway określa ten zabieg mianem „wiedzy pozycjonowanej” i należy przyznać, że autorka *Odmieńczej rewolucji* umiejętnie obnaża własną badawczą perspektywę, zaznaczając przy tym, że stworzona przez nią mapa i krajobraz undergroundowego teatralnego świata Nowego Jorku nie rości sobie pretensji ani do obiektywizmu, ani do kompletności. Po drugie, nigdy wcześniej nie pisałem recenzji akademickiej książki, więc podkreślenie własnego stanowiska wydaje mi się po prostu uczciwe.

Odmieńcza rewolucja jest podzielona na osiem obszernych części, a każdą z nich można śmiało czytać jako odrębną całość. I tak pierwszy rozdział przybliżyła postać Eileen Myles – lesbijskiej poetki i performerki, która ponad pół wieku temu postanowiła startować w wyborach prezydenckich, demaskując tym samym patriarchalny układ sił i krzywdzące dla wszelkich mniejszości normy polityczno-obyczajowe. Drugi odsłania fascynujący świat początków queerowego performansu – Krakowska pisze tu m.in. o legendarnym Caffè Cino i powstających w nim mikroprzedstawieniach. W trzecim omawia duchowych i kulturowych spadkobierców tego miejsca oraz ich artystyczne projekty – zwłaszcza twórcę „teatru idiotycznego”, Charlesa Ludlama. Czwarty rozdział, zatytułowany *Wojowniczk*i – dla mnie najciekawszy i najbardziej aktualny w Polsce Anno Domini 2021 – prezentuje kluczowe dla radykalnego feminizmu i takiejż sztuki postaci, na czele z

Valerie Solanas i grupą Lesbian Avengers. Piąty opowiada o sztuce, jaka była odpowiedzią na szerzącą się od początku lat osiemdziesiątych XX wieku epidemię HIV/AIDS – od organizowanych spontanicznie performatywnych protestów i marszów, poprzez sztukę Larry’ego Kramera *Normalne serce*, performanse Jacka Smitha i działania Davida Wojnarowicza. Jak się zdaje, głównym źródłem referencji jest tu doskonale znana w Stanach i nieprzetłumaczona na język polski książka Davida Romána *Acts of Intervention*¹. Szósta część – *Solistki* – jest poświęcona ważnym dla amerykańskiego teatru i performansu solowym artystkom: niestrudzonej porno aktywistce Annie Sprinkle, bezwzględnej, lecz słusznej w swych diagnozach feministce Karen Finley oraz ironicznej lesbijskiej mistrzyni obnażania absurdu (queerowego) życia codziennego – Holly Hughes. Siódma opisuje, umieszczając w kontekście omawianych wcześniej zjawisk spod znaku aktywizmu AIDS i kulturowej działalności, postać Sary Schulman – wybitnej i wywodzącej się z queerowej nowojorskiej subkultury krytyczki i teoretyczki, autorki tak głośnych książek jak *The Gentrification of The Mind...* i *Conflict Is Not An Abuse...* Ostatnia część jest poświęcona głównie lesbijsko-queerowemu performansowi i kultowym teatrom w rodzaju Medusa’s Revenge czy zarządzanemu kolektywnie WOW Cafe, trupie Split Britches i jej członkiniom – Peggy Shaw, Lois Weaver i Deb Margolin.

Powyższy, mocno skrótowy opis książki Krakowskiej nie oddaje oczywiście ogromu wątków, tematów i artystycznych działań, jakie sumiennie i rzeczowo opisuje autorka. Tematyczno-problemowy kształt wywodu pozwala nie tylko wyliczać i przybliżać polskim czytelnikom historyczne już w dużej mierze przedstawienia i performanse, ale nawiązywać do bardziej współczesnych wątków związanych ze sztuką *queer* i jej reprezentacjami. Mocno osobista perspektywa autorki, która po latach zanurza się w świecie nowojorskiej teatralnej, mniejszościowej awangardy, wydają mi się szczerą i

stymulująca dla samej książki. Z drugiej strony spojrzenie Krakowskiej można przyrównać do oglądu turysty, który z fascynacją, ale również z bezkrytycznym entuzjazmem krąży po wielkomiejskich zakamarkach i restauracjach, smakując kolejne wyszukane dania, by na tej podstawie stworzyć przewodnik kulinarno-kulturowy. Brakuje tu więc pewnej dozy dystansu względem opisywanych artystów i sztuki, a przede wszystkim Ameryki – która jawi się czytelnikom jako istna kraina mlekiem i miodem płynąca, gdzie jeden queerowy performans goni drugi, a wszyscy z niecierpliwością wypatrują nowego dzieła Holly Hughes i Split Britches. Tymczasem, należy pamiętać, że USA to kraj na wskroś konserwatywny i purytański obyczajowo, a wykluczenia są w nim na porządku dziennym i to nawet pośród pozornie utopijnych queerowych wielkomiejskich subkultur, które często okazywały się rasistowskie i transfobiczne. Co prawda większość opisywanych przez Krakowską artystów starało się uprawiać inkluzywną, wyzbytą uprzedzeń sztukę, ale poza drobnymi wyjątkami, w rodzaju analizowanych tu pobieżnie działań Carmelity Tropicany, unosi się nad całością na wskroś biała i cis-genderowa perspektywa. W przeciwieństwie do aktualnych trendów akademickich, wyznaczanych przez coś, co Kimberlé Crenshaw określa jako „intersekcjonalizm” – nierozzerwalny splot wyznaczników tożsamościowych, takich jak: rasa, klasa, seksualność i gender – które nawzajem na siebie oddziałują, autorka *Odmieńczej rewolucji* konsekwentnie i uparcie skupia się głównie na dwóch ostatnich. Zawężając tym samym rozumienie queeru, wbrew wcześniej przytoczonym przez siebie samą obszernym definicjom, do modeli (homo)seksualności. Taka zubażająca perspektywa, w świetle tego, czym od dwóch dekad już zajmują się badacze z kręgu *queer studies*, daje wrażenie pewnej anachroniczności i metodologiczno-teoretycznych braków. Nic dziwnego zresztą – wszak głównymi źródłami koncepcyjnych referencji są tu książki Jill Dolan, Sue-

Ellen Case, wspomnianego Davida Romána czy José Estebana Muñozą sprzed bez mała ćwierćwiecza – z których, jak widzę, autorka sporo zapożyczyła. Tymczasem szczególnie interesujące w świetle tego, czym obecnie może być *queer*, rozpatrywany niekoniecznie w kluczu (homo)seksualności, ale bardziej nienormatywności i dziwności – są wątki związane choćby z radykalnymi postulatami Solanas czy postępującą urbanistyczną i mentalną gentryfikacją, jakie opisuje Schulman. Wreszcie, przyznam, że mam duży problem z terminem „odmieńczy”, którego Krakowska używa wymiennie z „queerowy”, chcąc oswoić go na polskim gruncie. Po pierwsze, nie widzę takiej potrzeby – wszak opisuje tu amerykańską sztukę i kulturę. Po drugie, „odmieńczość” już na powierzchniowym poziomie językowym, ale i semantycznym, zakłada konieczność odniesienia się do i umiejscowienia wobec zestawu opresyjnych norm, a więc z queerem, który programowo ma je głęboko gdzieś, ma niewiele wspólnego. Niestety, jak dla mnie, rzutuje to na rzekomą rewolucyjność opisywanych tu performansów, których wywrotowość także jest mocno dyskusyjna i jednak w przeważającej mierze historyczna. Nawet w tak katolickim i tradycyjnym kraju jak Polska – gdzie też przecież powstają czasem subwersywne estetycznie i treściowo wytwory kultury.

Autor/ka

Grzegorz Stępniaak – absolwent dramaturgii UJ, doktor nauk humanistycznych. Studiował w Department of Theatre Arts Uniwersytetu w Pittsburghu, w School of Theatre, Film and Television UCLA oraz na American and Ethnicity Studies Department na University of Southern California, pod opieką Judith „Jacka” Halberstam. Autor książki *Sztuka życia inaczej: ustanawianie queerowego czasu i przestrzeni* (2017).

Przypisy

1. Zob. David Román, *Acts of Intervention: Performance, gay Culture and AIDS*, Indiana University Press 1998.

Źródło: <https://didaskalia.pl/pl/artykul/odmiencza-odmiennosc>